

A Study of Consequences, Effects, Challenges and Opportunities for Non-Agricultural Jobs in Rural Areas based on Grounded Theory Approach (Case study: Komijan City, Vafs District)

Hossein Farahani

Associate Professor in Geography & Rural Planning, Department of Geography, University of Zanzan, Zanzan, Iran

Hamed Ghahrani Bozcheloei¹

MA in Geography and Rural Planning, Department of Geography, University of Zanzan, Zanzan, Iran

Akbar Hosseinzadeh

PhD in Geography and Rural Planning, Department of Geography, University of Zanzan, Zanzan, Iran

Received: 2 August 2023   Revised: 16 November 2023   Accepted: 18 November 2023

Abstract

In the last 50 years, there have been major changes in how rural development is conceptualized, and greater attention to sustainable rural livelihoods has been proposed in developing countries to alleviate rural poverty. Currently, many planners posit that the movement of the rural economy towards diverse activities other than agriculture is the driving force of rural growth. This research aimed to explain the challenges and obstacles to off-farm employment in rural areas from a grounded theory approach. This is an applied study that is descriptive-analytical in nature. Data collection was conducted through library study and field surveys including interview and observation tools. Data analysis was conducted qualitatively using Maxqda software. The statistical population consists of 20 people employed in off-farm jobs (industry, services, and tourism) residing in 4 villages of Samqavar, Vafs, Amreh, and Fathabad. The respondents, who were either selected or recommended, had similar characteristics. The interview with each participant lasted 15 minutes on average because the interview process was flexible and depending on the flow of the discussion, its duration varied. According to the findings, growing prices and the

1. Corresponding Author: Email: h.ghahremani76@gmail.com

©2024 The author(s). This is an open access article under the CC BY license: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

How to cite this article: Farahani, H., Ghahremani Bozchaluei, H. and Hossien Zadeh, A. (2024). Analyzing the consequences and effects, challenges and opportunities of Rural nonfarm employment in rural areas with a grounded theory approach Case study: Komijan city, Vafs district. *Journal of Geography and Regional Development*, 22(3), 63-97. doi: 10.22067/jgrd.2024.80413.1229

difficulty of procuring raw materials and parts gained the highest score among Obstacles (25.8%). The constant need for products in the market (27.1%) among advantages, the availability of company products with a lower price in the market (16.7%) among threats and the decreasing price of currency, raw materials and spare parts (14.7%) among opportunities obtained the highest score. In the end, the paradigmatic model of activities in the agricultural jobs of the villagers is explained and its causes and conditions, concepts, and consequences are explored.

Keywords: Sustainable Development, Livelihood, Non-agricultural Economy, Komijan.

واکاوی پیامدها و اثرات، چالش‌ها و فرصت‌های فراروی مشاغل غیرکشاورزی در نواحی روستایی با رویکرد تئوری بنیانی مطالعه موردی: شهرستان کمیجان دهستان وفس

حسین فراهانی (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

hfarahani@znu.ac.ir

حامد قهرمانی بزچلوئی (کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

(نویسنده مسئول)

h.ghahremani@znu.ac.ir

اکبر حسین‌زاده (دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

hosseinzadeh@gmail.com

چکیده

در نیم قرن گذشته، تغییرات عمده‌ای در طرز تفکر توسعه روستایی رخ داده و توجه به اصل معیشت پایدار روستایی به‌طور بالقوه در کشورهای در حال توسعه به جهت تلاش برای کاهش فقر در روستاها، مطرح شده است. این در حالی است که در گذشته تمرکز اصلی جهت توسعه روستایی و تأمین معیشت روستاییان تمرکز بر افزایش بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی بود. در حال حاضر بسیاری از برنامه‌ریزان حرکت اقتصاد روستایی به سمت فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه را موتور محرکه رشد روستایی می‌دانند. تحقیق حاضر با هدف تبیین چالش‌ها و موانع فراروی اشتغالات خارج از مزرعه در نواحی روستایی با رویکرد تئوری بنیانی انجام گرفت. نوع تحقیق کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی است. گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و میدانی با استفاده از ابزار مصاحبه و مشاهده و تجزیه و تحلیل آن‌ها به روش کیفی با استفاده از نرم افزا Maxqda انجام شده است. جامعه آماری تحقیق شامل ۲۰ نفر از شاغلین در اشتغالات خارج از مزرعه (صنعت، خدمات و گردشگری) ساکن در ۴ روستای سمقاور، وفس، آمره و فتح‌آباد می‌باشد، افراد پاسخ‌دهنده به صورت انتخاب شده یا توصیه شده با مشخصات مشابه بودند. مدت زمان مصاحبه از هر فرد به‌طور میانگین ۱۵ دقیقه بوده و جریان مصاحبه دارای انعطاف و در خور اهمیت بحث دارای مدت زمان بیشتر یا کمتر بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در بخش موانع، افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات با ۲۵.۸ درصد بیشترین

مقدار، در بخش مزیت‌های موجود احساس نیاز همیشگی به محصولات تولیدی در بازار با ۲۷.۱ درصد، در بخش تهدیدهای موجود وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار با ۱۶.۷ درصد و در بخش فرصت‌های موجود کاهش قیمت ارز، مواد اولیه و قطعات با ۱۴.۷ درصد بیشترین مقادیر را داشتند. در آخر نیز مدل پارادایمی فعالیت در مشاغل کشاورزی روستاییان تشریح و علل و شرایط، مفاهیم و پیامدهای آن بررسی شد.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، معیشت، اقتصاد غیرکشاورزی، کمیجان.

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، توسعه پایدار روستایی همواره از دغدغه‌های اصلی توسعه در ایران و سایر کشورهای در حال توسعه بوده است. در بسیاری از کشورها، الگوهای متنوعی برای توسعه پایدار روستایی تجربه شده است که بیشتر آنها با نتایج مطلوب همراه نبوده و کماکان سهم جوامع روستایی جهان سوم از توسعه و پیشرفت بسیار اندک است. کاهش فقر در طول سال‌ها دغدغه اصلی محققان، دست‌اندرکاران توسعه و سیاست‌گذاران بوده است. دولت‌های کشورهای در حال توسعه به همراه آژانس‌های توسعه و مؤسسات مالی مانند بانک جهانی، بانک توسعه آسیایی و بانک توسعه آفریقا، سیاست‌هایی را با هدف کاهش فقر با تمرکز ویژه بر مناطق روستایی طراحی کردند. این سیاست‌ها بیشتر بر روی کشاورزی تمرکز دارد و مشوقی برای کشاورزان می‌شود (انور و موقال، ۲۰۲۱).

مطالعات پیشین حاکی از تشدید فعالیت‌های کشاورزی به منظور افزایش بهره‌وری مزارع و افزایش درآمد و در نتیجه تأمین معیشت پایدار است. با این حال، تشدید کشاورزی در گرو افزایش استفاده از کودهای شیمیایی و آفت‌کش‌هاست که نتیجه آن آسیب به محیط زیست و سلامت انسان است. تحقیقات دیگر مهاجرت را به عنوان یک استراتژی تأمین معیشت پیشنهاد می‌کنند. در برخی از اقتصادهای به سرعت در حال رشد، تقاضای بیشتر برای نیروی کار در مراکز شهری و مناطق صنعتی وجود دارد که نیروی کار روستایی را برای مهاجرت و سپس ارسال وجوه به

مناطق روستایی خود ترغیب می‌کند (دو، نگوین، هالکاس و گروت^۱، ۲۰۰۳). یک بحران فراگیر با عنوان همه‌گیری کووید ۱۹ نشان داد که زندگی مهاجران در شهرها نیز آسیب‌پذیر است. میلیون‌ها کارگر مهاجر به دلیل تعطیلی مراکز شهری که منجر به از دست دادن شغل آنها شد، مجبور به بازگشت به روستاهای خود شدند (واپیل، گروت، مین، نگوین و پرانیتواتاکول^۲، ۲۰۲۰). درحالی‌که در گذشته تمرکز اصلی جهت توسعه روستایی و تأمین معیشت روستاییان تمرکز بر افزایش بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی بود، در حال حاضر بسیاری از سیاست‌گذاران حرکت اقتصاد روستایی به سمت فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه را موتور محرکه رشد روستایی می‌دانند (چون و ماکیکو^۳، ۲۰۱۱). عوامل کشتی در بخش‌های غیرکشاورزی (مانند دستمزدهای بالاتر، تنوع بالا، و فرصت‌های شغلی بیشتر) و از سوی دیگر، عوامل محرک در اشتغالات کشاورزی (مانند کمبود زمین کشاورزی، بهره‌وری پایین کشاورزی، و کیفیت پایین زندگی و...) کشاورزان را تشویق می‌کند تا به اشتغالات غیرکشاورزی روی آورند (لی، سونگ و سون^۴، ۲۰۲۲). اشتغال خارج از مزرعه^۵ می‌تواند آسیب‌پذیری کشاورزان بر اثر سوانح و عدم قطعیت درآمد کشاورزی را جبران کند. و از آنجا که گسترش آن به سرمایه ورودی کمی نیاز دارد و برای فعالیت‌های خانگی مناسب است، گزینه مناسبی برای سازگاری با بحران‌های انسانی و طبیعی خواهد بود (اسفاو، سیمانه، حسن و بانتیدر^۶، ۲۰۱۷).

اقتصاد غیرکشاورزی روستایی به‌طور سنتی به‌عنوان یک بخش کم‌بهره‌ور در نظر گرفته شده که با گذشت زمان از حجم آن کاسته می‌شد و خانواده‌های کشاورز با آن به‌سادگی درآمد خود را تکمیل می‌کردند. اما از اواخر دهه ۱۹۹۰، نقش آن در رشد اقتصادی و کاهش فقر با توجه به سهم روبه‌رشد RNFE در کشورهای در حال توسعه به‌طور فزاینده‌ای پررنگ شد. سهم درآمد حاصل از RNFE در کل درآمد روستایی متفاوت است؛ از ۳۴٪ در آفریقا، ۴۷٪ آمریکای لاتین

1. Do., Nguyen., Halkos., & Grote
2. Waibel., Grote., Min., Nguyen., & Praneetvatakul
3. Chun & Makiko
4. Li., Song., & Sun
5. Roral nonfarm employment
6. Asfaw., Simane., Hassen., & Bantider

و ۵۱ درصد در آسیا (تاپا، گایها، کور، کایسکر و واشیشتا^۱، ۲۰۱۱). اما مشخص شده است که RNFE از نظر سهم و رشد و همچنین نقش بالقوه در کاهش فقر در آسیا، به‌ویژه در کشورهای نوظهور مانند چین و هند، اهمیت فزاینده‌ای دارد. اگرچه اکثر کشورهای آسیایی کم‌درآمد و متوسط به‌طور سنتی به کشاورزی متکی بودند، اما در سال‌های اخیر به دلیل صنعتی شدن و جهانی شدن و همچنین تجاری‌سازی کشاورزی دستخوش تغییرات ساختاری شده‌اند (ایمای، گایها و تاپای^۲، ۲۰۱۵).

در کشور ایران نیز براساس گزارش مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، بررسی سهم اشتغال ساکنین نواحی روستایی در بخش‌های عمده اقتصادی حاکی از آن است که بخش کشاورزی با ۴۷.۲٪ بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده و پس از کشاورزی، بیشترین سهم اشتغال به بخش صنعت با ۲۸.۶٪ و بخش خدمات با ۲۴.۱٪ تعلق دارد (وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸). سهم ۵۲.۷ درصدی اشتغال غیرکشاورزی در اقتصاد مناطق روستایی نشانگر نقش تأثیرگذار این فعالیت‌ها در پایداری معیشت خانوار روستایی است.

دهستان وفس از توابع بخش مرکزی شهرستان کمیجان، با موقعیت دشتی/پایکوهی خود بستر مناسبی برای فعالیت‌های زراعی فراهم نموده است. علاوه بر این دهستان وفس با دارا بودن شهرک صنعتی، روستاهای شاغل در صنایع کارگاهی/دستی، باغداری و گردشگری از نقش پررنگی در اشتغال خارج از مزرعه و به تبع آن در معیشت ساکنان این منطقه برخوردار می‌باشد. با رشد و توسعه مکانیزاسیون کشاورزی در این منطقه، نیروی کار مازاد این بخش به منظور تأمین معاش خود ناچار به مهاجرت و یا اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی است. همچنین وجود روستاهایی با اکثریت نیروی کار شاغل در فعالیت‌های خارج از مزرعه (مانند روستای سمقاور در بخش صنعت و روستای وفس در بخش گردشگری)، اهمیت تحقیق و بررسی در این باب را عیان می‌سازد. هدف از این پژوهش تبیین چالش‌ها و موانع فراروی

1. Thapa., Gaiha., Kaur., Kaicker., & Vashishtha

2. Imai., Gaiha., & Thapa

اشتغالات خارج از مزرعه در نواحی روستایی با رویکرد تئوری بنیانی در دهستان وفس است. باتوجه به نقش فعالیت‌های غیرکشاورزی در این منطقه، این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوالات می‌باشد که فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه چه تأثیری بر سطح درآمد، اشتغال، سطح سواد و بهداشت خانوار روستایی داشته است؛ موانع و مزیت‌های موجود و تهدیدها و فرصت‌های پیش روی شاغلین در فعالیت‌های خارج از مزرعه چیست؛ همچنین راهکارها و استراتژی‌های شاغلین در بخش‌های خارج از مزرعه در راستای توسعه کسب و کار خود کدامند.

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات فراوانی در حیطه آثار اشتغالات خارج از مزرعه بر ابعاد مختلف توسعه جوامع روستایی انجام شده است؛ از جمله می‌توان به پژوهش مان هوانگ دو، گوین و هالکوس و گروت^۱ (۲۰۲۲) و ممدوبا^۲ و همکاران (۲۰۲۱) اشاره کرد؛ آنها دریافتند که مشارکت در فعالیت‌های غیرکشاورزی با فقر رابطه معنی‌داری دارد. این امر در بروز، عمق و شدت فقر که در میان خانوارهای شاغل در بخش‌های غیرکشاورزی در مقایسه با خانوارهای غیرشاغل مشاهده می‌شود، منعکس می‌شود. این محققان در پژوهش خود دریافتند که نیروی کار مازاد آزاد شده توسط بخش کشاورزی در اقتصاد غیرکشاورزی جذب می‌شود. بنابراین به نظر می‌رسد تولید درآمد از طریق تنوع بخشیدن به فعالیت‌های غیرکشاورزی راهی مؤثر برای کاهش فقر در مناطق روستایی باشد (انور و موقال، ۲۰۲۱). میچالیدیس و لازاریدو^۳ (۲۰۲۰) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که فعالیت‌های غیرکشاورزی، منبع اولیه اشتغال و درآمد بخش قابل توجهی از جمعیت کشاورز و روستایی است که هنوز اشکال شدیدی از ناامنی غذایی و فقر را تجربه می‌کنند. اشتغال در بخش غیرکشاورزی به توزیع عادلانه درآمد کمک می‌کند و خانوارها را با رویکردهای جایگزین در زمان شوک‌های مالی و زیست محیطی مجهز می‌کند. علاوه بر این، این فعالیت‌ها می‌تواند به خانواده‌های مزرعه‌دار کوچک کمک کند تا تنوع بخشی به اشتغالات، درآمد خود را

1. Do., Nguyen., Halkos., & Grote

2. Mamoudou Ba

3. Michailidis & Lazaridou

تأمین کنند و به اشتغال کشاورزی خود ادامه داده و همچنین امنیت غذایی در کشور را افزایش دهند.

حسنف و ساناعف^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که توسعه تجارت غیرکشاورزی در منطقه سمرقند باعث افزایش درآمد جوامع روستایی شد. بخش فراوری محصولات کشاورزی نقش حیاتی در ایجاد خوشه‌های مبتنی بر مجتمع های کشاورزی و صنعتی ایفا می‌کند که به نوبه خود فرصت‌های بیشتری برای اشتغال در مناطق روستایی کشور ازبکستان فراهم آورد.

با این وجود اشتغال در فعالیتهای خارج از مزرعه دارای موانع و تهدیدها و همچنین مزیت و فرصت‌های متعددی است که لزوم بررسی پیشینه و ادبیات نظری در این حیطه را عیان می‌سازد؛ به‌طور مثال می‌توان به پژوهش خدایاری‌استیاری، راحلی، کوهستانی و شجاعی (۱۳۹۷) اشاره کرد که بررسی موانع و مشکلات واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در نقاط روستایی پرداخته‌اند. طبق نتایج به دست آمده پنج عامل: اقتصادی، نهادی و قانونی، نهاده‌ها و مواد اولیه، فرهنگی و اجتماعی و فنی و تکنولوژیکی به‌عنوان موانع و مشکلات صنایع تبدیلی و تکمیلی در مناطق روستایی می‌باشند. مطیعی‌لنگرودی و همکاران (۱۳۹۷) نیز در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بعد زیرساختی و نهادی مهم‌ترین مانع در تنوع بخشی به فعالیتهای اقتصادی در روستاهای منطقه مورد مطالعه است و همچنین بعد محیط طبیعی قابلیت روستاهای بخش رحمت‌آباد و بلوکات در تنوع بخشی به فعالیتهای اقتصادی محسوب می‌شود. میرک‌زاده و همکاران (۱۳۹۶) نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تنوع بخشی به فعالیتهای تولیدی در این منطقه عبارتند از: عوامل اقتصادی، آموزشی، مدیریتی، انگیزشی و جامعه‌شناختی. همچنین مهم‌ترین موانع تنوع بخشی به فعالیتهای غیرکشاورزی عبارتند از: موانع اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، ساختاری و مدیریتی. آنها در مجموع ۶۱/۵ درصد کل موانع را تبیین کردند. رحمانیان‌کوشککی و همکاران (۱۳۹۵) نیز در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که موانع فراروی اشتغالات خارج از مزرعه شامل عدم حمایت قانونی و ارائه تسهیلات دولتی،

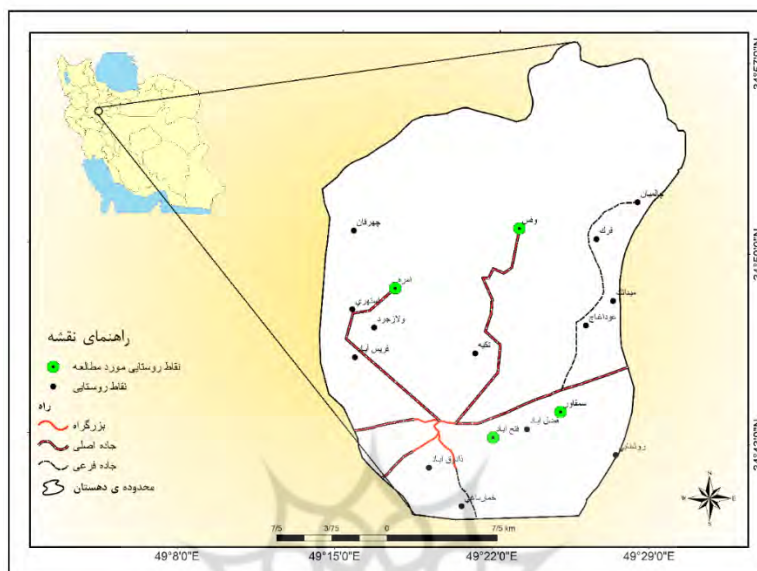
موانع زیرساختی-فیزیکی، عدم سرمایه کافی، ضعف دانشی-فنی و ضعف سازمانی در بازاریابی است؛ همچنین عوامل پیش‌برنده مزیت‌ها شامل پذیرش فناوری‌های مدرن، سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌ها، عوامل حمایتی، ارائه آموزش‌های لازم، بهبود دانش فنی و سرمایه اجتماعی می‌باشند.

نکته‌ای که تحقیق حاضر را با تحقیقات فوق متمایز می‌سازد، به‌کارگیری روش کیفی و استفاده از تئوری بنیانی می‌باشد. در این تحقیق سعی بر این است که با زاویه دیدی متفاوت به مقوله متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و فعالیت در مشاغل غیرکشاورزی نگاه شود.

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳.۱. محدوده مورد مطالعه

دهستان وفس واقع در شهرستان کمیجان و استان مرکزی، بین $33^{\circ} 49'$ و $15^{\circ} 49'$ طول شرقی و بین $58^{\circ} 34'$ و $41^{\circ} 34'$ عرض شمالی می‌باشد. این دهستان در شمال شهر کمیجان مرکز شهرستان قرار دارد و فاصله آن تا مرکز استان ۹۰ کیلومتر است. از شمال به شهرستان ساوه، از جنوب به کمیجان، از غرب به همدان، و از شرق به شهرستان تفرش محدود است. مساحت این دهستان ۵۶۵ کیلومتر مربع است که $4/45$ درصد از مساحت شهرستان کمیجان را به خود اختصاص داده است. بلندترین نقطه از سطح دریا کوه قلنجه با ارتفاع ۲۷۵۰ متر و کمترین ارتفاع دشت انجمن با ۱۵۵۰ متر است. طبق آخرین سرشماری نفوس مسکن (سال ۱۳۹۵) جمعیت دهستان وفس بالغ بر ۸۰۳۸ نفر و ۲۶۴۴ خانوار می‌باشد. جمعیت مردان در دهستان ۳۹۹۴ نفر و جمعیت زنان ۴۰۴۴ نفر است که نسبت جنسی آن برابر با ۹۹ می‌باشد. همچنین بعد خانوار دهستان برابر با $3/04$ است (درگاه ملی آمار).

شکل ۱. موقعیت سیاسی دهستان وفس (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

۲.۳. روش تحقیق

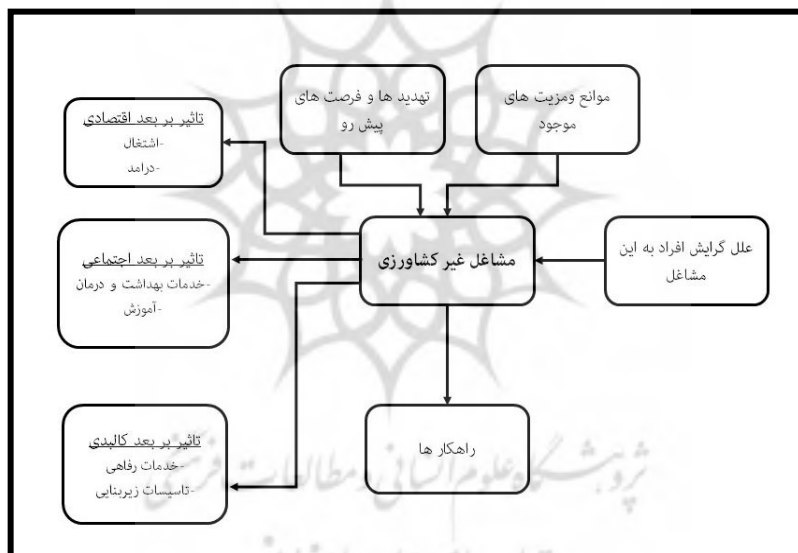
تحقیق حاضر از نظر نوع کاربردی بوده و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی است. این تحقیق با توجه به فرضیات ارائه شده، سعی در تبیین چالش‌ها و موانع فراروی اشتغالات خارج از مزرعه در نواحی روستایی با رویکرد تئوری بنیانی دارد. گردآوری داده‌های مورد نیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده و روش میدانی تحقیق حاضر مبتنی بر ابزار مشاهده و مصاحبه است. تکنیک مصاحبه در تحقیق حاضر شامل مصاحبه نیمه‌ساختاریافته از طریق طرح سوالات باز، ضبط صوت مصاحبه (به دلیل جلوگیری از تصنعی شدن جواب‌ها، عدم ایجاد فضای شک و سوءظن و در مواردی درخواست پاسخ‌دهنده، از برداشت تصویری و فیلم‌برداری از مصاحبه‌ها صرف‌نظر شد) و یادداشت نکات مهم در حین مصاحبه بود. فرایند مصاحبه از افراد به صورت مصاحبه فردی بوده است. جامعه آماری تحقیق حاضر چهار روستای سمقاور، وفس، فتح‌آباد و آمره واقع در دهستان وفس می‌باشد. بنابر سرشماری سال ۱۳۹۵ روستای سمقاور دارای ۶۸۴ خانوار، روستای وفس ۴۹۲ خانوار، روستای فتح‌آباد ۱۰۶ خانوار و روستای آمره دارای ۹۴ خانوار می‌باشند. ۴ روستای فوق‌الذکر به دلیل جمعیت قابل توجه شاغل در بخش‌های

غیرکشاورزی و همچنین بارز بودن یک شغل و حرفه خاص در این روستاها، برای تحقیق حائز اهمیت هستند. جامعه آماری بخش کیفی تحقیق به منظور انجام مصاحبه شامل ۲۰ نفر از شاغلین فعالیت‌های غیرزراعی (صنعت، خدمات، گردشگری) می‌باشد. افراد پاسخ‌دهنده به صورت انتخاب شده یا توصیه شده با مشخصات مشابه بودند. مدت زمان مصاحبه از هر فرد به طور میانگین ۱۵ دقیقه بوده و جریان مصاحبه دارای انعطاف و در خور اهمیت بحث دارای مدت زمان بیشتر یا کمتر بوده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت کیفی است. روش کیفی معمول و متداول شامل مصاحبه با سوالات باز، توصیف مشاهدات و بررسی محتوای موجود در مورد مفاهیم و نظریه‌هاست و به طور کلی بر روی جامعه آماری محدودی اجرا می‌شود. روش کیفی در تحقیق حاضر مشتمل بر مصاحبه نیمه ساختاریافته، تحلیل محتوا و تئوری بنیانی و استفاده از نرم افزار Maxqda می‌باشد.

۴. مبانی نظری تحقیق

اقتصاد غیرکشاورزی روستایی، به معنای کلیه فعالیت‌های خارج از مزرعه است که برای خانوارهای روستایی درآمدزایی می‌کند (از جمله درآمد غیرنقدی و حواله‌ها). در برخی زمینه‌ها، فعالیت‌های غیرزراعی روستایی از منابع مهم رشد اقتصادی محلی هستند (به عنوان مثال گردشگری، استخراج معادن، فرآوری چوب و ...). اشتغالات خارج از مزرعه به دلیل ارتباطات تولیدی و اثرات اشتغال از اهمیت زیادی برای اقتصاد روستایی برخوردار است، درحالی‌که درآمد حاصل از آن سهم قابل توجهی از اقتصاد خانوارهای روستایی را تشکیل می‌دهد. غالباً این حجم سهم به ویژه در خانوار فقیر روستایی چشمگیر است. اشتغالات خارج از مزرعه بخش مهمی از اقتصاد روستایی است که بین ۴۰ تا ۶۰ درصد درآمد و اشتغال در مناطق روستایی را تأمین می‌کند. بررسی‌ها و شواهد نشان می‌دهد که این فعالیت‌ها تأثیر فزاینده‌ای به منظور نیل به امنیت غذایی، کاهش فقر و ایجاد رقابت و بهره‌وری در بخش کشاورزی دارند (دیویس^۱، ۲۰۰۳).

تضعیف فعالیت‌های اقتصادی سنتی در مناطق روستایی همچون کشاورزی، معدن و جنگل طی چند دهه اخیر، جستجو و به‌کارگیری راهکارهای جدید جهت تقویت پایه‌های اقتصادی و تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی را بیش از پیش ضروری نموده است. بنابراین، در شرایط کنونی، توجه به توسعه فعالیت‌های دیگر اقتصادی جوامع روستایی؛ مانند: ۱-صنعتی‌سازی نواحی روستایی، ۲-صنایع تکمیلی و توسعه کشاورزی و ۳-گسترش گردشگری روستایی ضروری است این فعالیت‌ها با وجود اینکه تمرکز کمتری بر منابع طبیعی تولید دارند، می‌توانند کمک زیادی به پایداری و رشد اقتصادی جوامع روستایی کنند (مطیعی و همکاران، ۱۳۹۸).

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

۵. یافته‌های تحقیق

۱. ۵. یافته‌های حاصل از مصاحبه با گروه‌های هدف در مورد فعالیت در اشتغالات خارج از

مزرعه

یافته‌های اولیه از مصاحبه با ۲۰ تن از شاغلین در فعالیت‌های غیرکشاورزی با محوریت فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و همچنین بخش

موانع، مزیت‌ها، فرصت‌ها، تهدیدها و راهکارهای توسعه اشتغالات خارج از مزرعه به‌طور گزیده و خلاصه در جدول زیر آمده است. اطلاعات اولیه کسب شده حاصل از مصاحبه دارای حالت خام و ازهم‌گسسته و پراکنده می‌باشند و لازمه تجزیه و تحلیل آن‌ها، کدگذاری مفاهیم است. کدگذاری داده‌ها در نرم افزار Maxqda2020 صورت پذیرفته است .

جدول ۱. یافته‌های اولیه حاصل از مصاحبه با گروه‌های هدف

یافته‌ها	اشتغالات خارج از مزرعه روستایی
شغل خانوادگی ما این بوده. درکنار پدرم مشغول به کار هستم. فرصت‌های شغلی بیشتری که در این بخش بود، باعث شد. در جوانی برای کار رفتم تهران و این حرفه را آنجا یاد گرفتم. بعد آمدم و در روستای خودمان کسب و کارم را راه اندازی کردم.	علت گرایش به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه
خوب است بد نیست. تقریباً در طول سال بیکاری نداریم و سفارش برای انجام داریم. باتوجه به گرانی مواد اولیه باز هم درآمد به نسبت خوبی داریم شکر خدا. تأثیرات مثبتی داشته است. اولاً وجود حقوق ثابت به همراه اضافه‌کاری . درآمد هم متوسط به بالا هست. البته در این شرایط مقداری سخت شده زندگی باین مبالغ.	اقتصادی
خدا روشکر بیمه هستیم و دسترسی به دکتر با دفترچه داریم و از لحاظ دسترسی به مدرسه و دانشگاه هم که خوب هست و هزینه‌ها تأمین می‌شود . بله دسترسی کامل داریم و از پس هزینه‌های دکتر برمی‌آییم و حتی یکی از بچه‌هایم دانشگاه ازاد کمیجان درس می‌خواند و توان تأمین مخارجش را داریم .	اجتماعی
دسترسی به خدمات رفاهی داریم. به نسبت اینجا زمین ورزشی و فروشگاه هست. از لحاظ تأسیسات هم خوب است. اگر یک فکری به سرعت اینترنت بکنند بهتر می‌شود. وضع جاده‌ها خیلی خوب نیست. ما یک جاده مناسب برای رفتن به همدان و ملایر برای تحویل کارهایمان نداریم . اینترنت هم هست؛ ولی قطعی دارد. جاده‌ها را هم که می‌بینید اصلاً قابل تعریف نیستند و خیلی باید به آنها رسیدگی شود. ما یک جاده درست درمون واسه رفتن به اراک و همدان نداریم همه ناراضین از جاده ها .	کالبدی
از موانع کارمان دوری از مراکز فروش درکشور مثل تهران و ملایر می باشد. همین نبود یک جاده استاندارد برای خرید و فروش محصولاتمان. مزیت کارمان وجود	موانع و مزیت‌های اشتغالات خارج از مزرعه

یافته‌ها	اشتغالات خارج از مزرعه روستایی
کار در کل سال هستند. همیشه سفارش هست. روستای ما شناخته شده به این صنعت و برایمان خیلی خوبه از همه جای استان میان و کارسفارش می‌دهند.	
کارهای شرکتی و ارزان قیمتی که در بازار ریخته کار ما را سخت کرده، گرانی بی سابقه مواد اولیه هم از یک طرف. یکی از فرصت‌هایمان همین طرح ناحیه صنعتی روستایی در روستایمان است. تبلیغات شبکه استانی هم خیلی فایده دارد.	تهدیدها و فرصت‌های اشتغالات خارج از مزرعه
ما الان کاربه ملایر و اراک و تهران می‌فرستیم. در نظر دارم بتوانم از تبریز و شهرهای دیگر هم کار بگیرم. بعد از ان هم به کشورهای همسایه. شاید یک نمایشگاه هم در اراک باز کردم برای محصولات خودمان.	راهکارها و استراتژی‌های توسعه اشتغالات خارج از مزرعه

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

۵.۲. تحلیل اطلاعات براساس تئوری بنیانی

در ابتدای کار و پیش از آغاز مصاحبه، طراحی سوالات به صورت کاملاً دقیق و دربرگیرنده تمام مباحث، کاری عملاً غیرممکن است. سوالات در ابتدا به صورت باز و گسترده طراحی و مطرح شدند و سپس در فرایند مصاحبه به تدریج توسعه داده شده و با عمق بیشتری به مسائل مربوط به تحقیق پرداخته شده‌اند. در تحقیق حاضر سوالات نهایی مصاحبه به شرح زیر می‌باشند:

- ۱) چه عاملی منجر به گرایش شما به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه شده است؟
- ۲) فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه چه تأثیری بر سطح اشتغال و درآمد شما داشته است؟
- ۳) فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه چه تأثیری بر دسترسی شما به خدمات بهداشتی-درمانی و آموزشی داشته است؟
- ۴) فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه چه تأثیری بر دسترسی شما به خدمات رفاهی و تاسیسات زیربنایی داشته است؟
- ۵) موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه را بیان کنید.
- ۶) مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه را بیان کنید.
- ۷) تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه را بیان کنید.
- ۸) فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه را بیان کنید.

۹) راهکارها و استراتژی‌های شما در راستای توسعه کسب و کار خود چیست؟
روش اصلی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در تئوری بنیانی، کدگذاری است که طی فرایندی سه‌مرحله‌ای صورت می‌گیرد که عبارتند از: کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی.

مرحله اول؛ کدگذاری باز

در تحقیق حاضر ابتدا مصاحبه‌ها از حالت صوتی به حالت نوشتاری درآمده و سپس مصاحبه‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل سطر به سطر تحلیل شدند. در مراحل بعدی با استفاده از تکنیک تحلیل جملات و پاراگراف‌ها تحلیل صورت گرفت. نتایج حاصل از این مرحله در قالب ۶۴۰ کد تعریف شد.

مرحله دوم؛ کدگذاری محوری

در کدگذاری محوری کدهایی که از جهت بار مفهومی باهم یکسان بوده یا هم‌پوشانی داشته و به موضوع یکسانی دلالت داشته‌اند، با هم ادغام شده و تشکیل یک مقوله را داده‌اند. این خوشه‌های مفهومی نقطه عزیمتی هستند که محقق را به نظریه سوق می‌دهند (کوربین و استراس، ۱۹۹۰).

با تعیین مفاهیم و مقولات وارد مرحله کدگذاری محوری می‌شویم. در این مرحله محقق باید مقولاتی را که در اختیار دارد، در نظمی منطقی برای تولید نظریه قرار دهد؛ اما قبل از این کار لازم است تا مقوله‌ها در پرتو داده‌های واقعی پالایش یابند و ارتباط آنها با یکدیگر مشخص شود. این اقدامات در مرحله کدگذاری محوری انجام می‌شود (ازکیا و همکاران، ۲۰۱۱).

مرحله سوم؛ کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی فرایندی انسجام بخش است که طی آن مقوله هسته‌ای یا محوری انتخاب می‌شود. در این مرحله داده‌هایی که مفاهیم و مقوله‌ها در کدگذاری باز تجزیه شده بودند به شیوه‌های جدید به یکدیگر می‌پیوندند تا پیوندهای میان یک مقوله و مقولات فرعی را بسازند. مفاهیم اصلی در تحقیق حاضر به شرح زیر می‌باشند:

- ❖ علت گرایش به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه
- ❖ اثرات فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد
- ❖ اثرات فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات بهداشتی-درمانی و آموزشی
- ❖ اثرات فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات رفاهی و تأسیسات زیربنایی
- ❖ موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه
- ❖ مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه
- ❖ تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه
- ❖ فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه
- ❖ راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار
- ❖ علت گرایش به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه

بنابر جدول زیر علت گرایش به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: فرصت‌های شغلی بیشتر در بخش‌های غیرکشاورزی با ۳۵ درصد از پاسخگویان بیشترین فراوانی را کسب کرده است. همچنین مفاهیم اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی، علایق شخصی و اشتغال در حرفه خانوادگی هرکدام با ۲۰ درصد از پاسخ‌دهندگان در مراتب بعدی قرار دارند.

اطلاعات دریافتی بیانگر این است که تنوع و فرصت‌های شغلی موجود در اشتغالات خارج از مزرعه نقش مهمی در اشتغال و فعالیت نیروی کار روستایی در منطقه مورد مطالعه دارد و بنا بر جدول، مشاغل کشاورزی به دلیل سختی، ضرر و زیان‌های موجود و نداشتن زمین کشاورزی از درجه اهمیت کمتری برخوردارند.

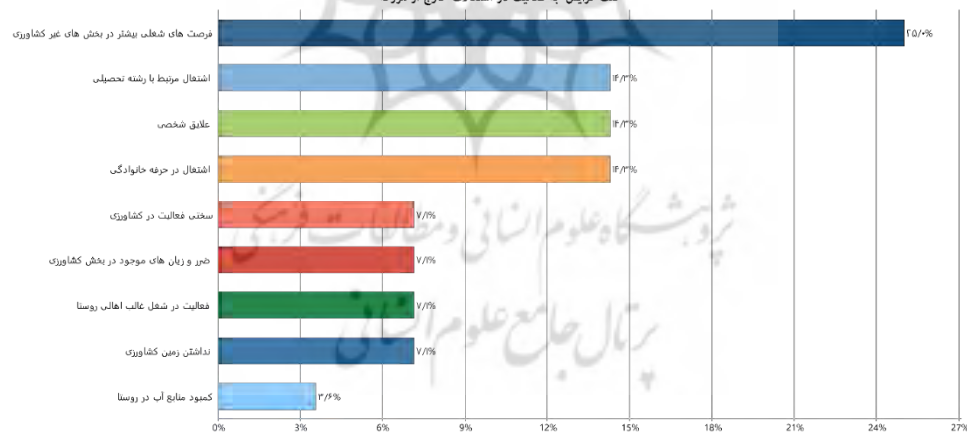
جدول ۲. یافته‌های حاصل از مقوله علت گرایش پاسخ‌دهندگان به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
فرصت‌های شغلی بیشتر در بخش‌های غیرکشاورزی	۷	۲۵	۳۵
اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی	۴	۱۴.۳	۲۰
علاقه شخصی	۴	۱۴.۳	۲۰
اشتغال در حرفه خانوادگی	۴	۱۴.۳	۲۰
ضرر و زیان‌های موجود در بخش کشاورزی	۲	۷.۱	۱۰
فعالیت در شغل غالب اهالی روستا	۲	۷.۱	۱۰
نداشتن زمین کشاورزی	۲	۷.۱	۱۰
سختی فعالیت در کشاورزی	۲	۷.۱	۱۰
کمبود منابع آب در روستا	۱	۳.۶	۵
مجموع	۲۸	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

علت گرایش به فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه

شکل ۳. نمودار مفاهیم موجود در مقوله علت گرایش پاسخ‌دهندگان به فعالیت در اشتغالات خارج از

مزرعه (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد

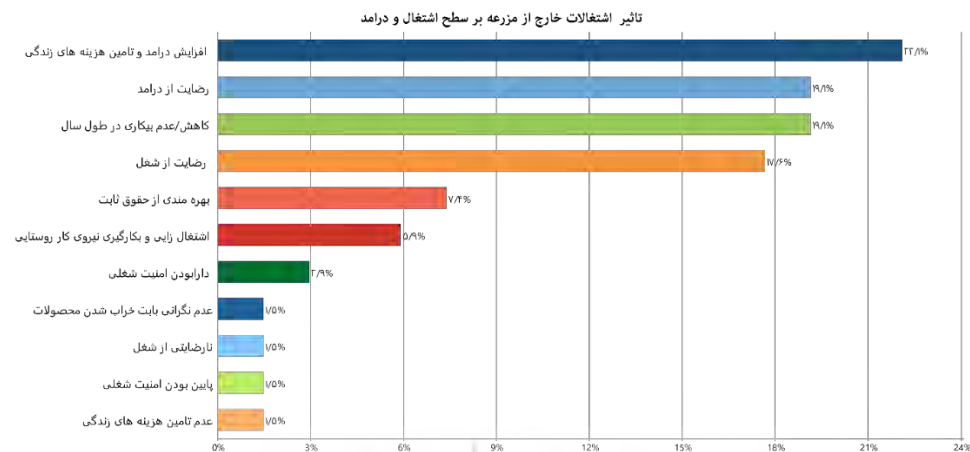
بنابر جدول تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد خانوار از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: افزایش درآمد و تأمین هزینه‌های زندگی و کاهش/عدم بیکاری در طول سال به ترتیب با ۷۵ و ۶۵ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و نارضایتی از شغل، پایین بودن امنیت شغلی، عدم تأمین هزینه‌های زندگی هر سه با ۵ درصد از پاسخگویان پایین‌ترین مفاهیم اشاره شده از سوی پاسخگویان می‌باشند. این اطلاعات بیان‌کننده اثرات مثبت فعالیت در اشتغالات خارج از مزرعه بر اشتغال و درآمد خانوار در مناطق روستایی است. از موارد مهم در این میان کاهش بیکاری در طول سال می‌باشد که خود فاکتور مهمی در بحث تأمین معاش خانوار است. در ذیل اطلاعات مربوط به تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد خانوار در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. یافته‌های حاصله از مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
افزایش درآمد و تأمین هزینه‌های زندگی	۱۵	۲۲.۱	۷۵
رضایت از درآمد	۱۳	۱۹.۱	۶۵
کاهش/عدم بیکاری در طول سال	۱۳	۱۹.۱	۶۵
بهره‌مندی از حقوق ثابت	۱۲	۱۷.۶	۶۰
اشتغال‌زایی و بکارگیری نیروی کار روستایی	۵	۷.۴	۲۵
دارا بودن امنیت شغلی	۴	۵.۹	۲۰
عدم نگرانی بابت خراب شدن محصولات	۲	۲.۹	۱۰
نارضایتی از شغل	۱	۱.۵	۵
پایین بودن امنیت شغلی	۱	۱.۵	۵
عدم تأمین هزینه‌های زندگی	۱	۱.۵	۵
مجموع	۶۸	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۴. نمودار مفاهیم موجود در مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر سطح اشتغال و درآمد (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی و آموزشی

بنابر جدول زیر تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی و آموزشی از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: افزایش دسترسی به خدمات بهداشت و درمان و افزایش دسترسی به خدمات آموزشی به ترتیب با میزان ۸۵ و ۷۵ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و نبود خدمات بهداشت و درمان مناسب در روستا و عدم دسترسی به خدمات آموزشی در روستا به ترتیب با میزان ۱۵ و ۵ درصد از پاسخگویان پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

بنابر گفته اهالی اشتغالات خارج از مزرعه منجر به افزایش و سهولت دسترسی اهالی به خدمات بهداشتی و آموزشی شده است، گرچه در موارد مهم‌تر (مانند بیماری‌های حاد یا تحصیل در مدارج بالاتر) باید به مراکز شهری مراجعه کنند؛ لیکن از تأمین مخارج آنها بر می‌آیند. بنابراین به اذعان اکثریت پاسخگویان، اشتغالات خارج از مزرعه منجر به افزایش دسترسی اهالی به خدمات بهداشتی - درمانی و آموزشی شده است. در ذیل اطلاعات مربوط به تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه، دسترسی اهالی به خدمات بهداشتی - درمانی و آموزشی در جدول ۵ آمده است.

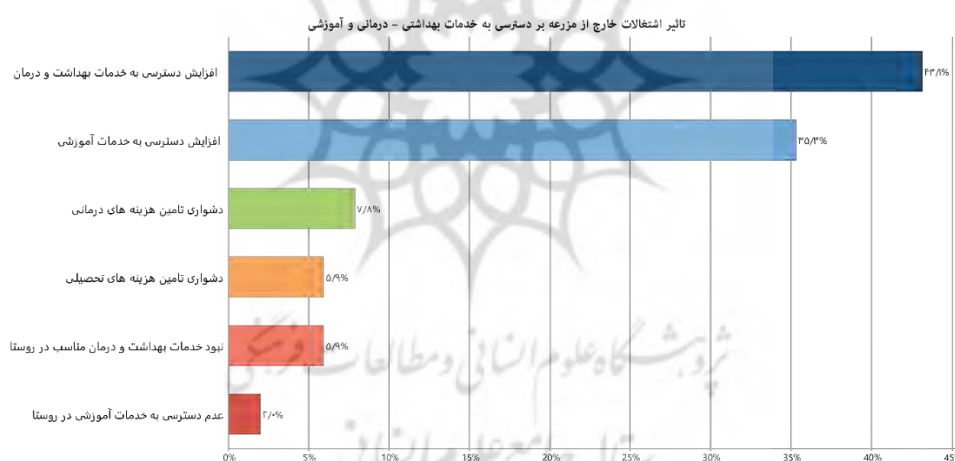
جدول ۴. یافته‌های حاصله از مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات بهداشتی -

درمانی و آموزشی (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
افزایش دسترسی به خدمات بهداشت و درمان	۲۲	۴۳.۱	۸۵
افزایش دسترسی به خدمات آموزشی	۱۸	۳۵.۳	۷۵
دشواری تأمین هزینه‌های درمانی	۴	۷.۸	۲۰
دشواری تأمین هزینه‌های تحصیلی	۳	۵.۹	۱۵
نبود خدمات بهداشت و درمان مناسب در روستا	۳	۵.۹	۱۵
عدم دسترسی به خدمات آموزشی در روستا	۱	۲	۵
مجموع	۵۱	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۵. نمودار مفاهیم موجود در مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات بهداشتی -

درمانی و آموزشی (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات رفاهی و تأسیسات زیربنایی

بنابر جدول زیر تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات رفاهی و تأسیسات زیربنایی از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: دسترسی به خدمات رفاهی در مراکز شهری (اعم

از فروشگاه، بوستان‌ها و مراکز تفریحی، باشگاه و سالن ورزشی و ...) و خرابی و پایین بودن کیفیت جاده‌ها به ترتیب با میزان ۹۰ و ۸۵ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و قطعی مکرر آب و برق و افزایش هزینه قبوض به ترتیب با میزان ۵ و ۱۰ درصد از پاسخگویان، پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

با توجه به صحبت‌های اهالی، اشتغالات خارج از مزرعه این امکان را فراهم نموده تا خانوار روستایی بتواند از خدمات رفاهی استفاده کند، لیکن به دلیل عدم وجود هیچ گونه خدمات رفاهی در روستا مانند مراکز خرید، مراکز تفریحی، سالن‌های ورزشی و ... ناچار به مراجعه به شهر می‌باشند. در مقابل اهالی از وضع تأسیسات زیربنایی موجود در روستا نیز گله‌مند بودند که مهم‌ترین آن خرابی و پایین بودن کیفیت جاده‌ها و ضعف زیرساخت‌های اینترنت می‌باشد.

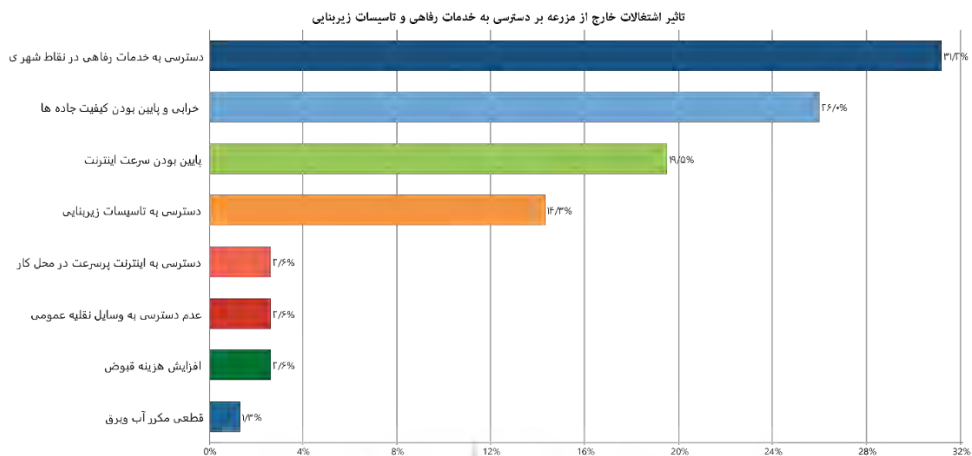
جدول ۵. یافته‌های حاصل از مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات رفاهی و

تأسیسات زیربنایی

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
دسترسی به خدمات رفاهی در مراکز شهری	۲۴	۳۱.۲	۹۰
خرابی و پایین بودن کیفیت جاده‌ها	۲۰	۲۶	۸۵
پایین بودن سرعت اینترنت	۱۵	۱۹.۵	۷۵
دسترسی به تأسیسات زیربنایی	۱۱	۱۴.۳	۵۵
دسترسی به اینترنت پرسرعت در محل کار	۲	۲.۶	۱۰
عدم دسترسی به وسایل نقلیه عمومی	۲	۲.۶	۱۰
افزایش هزینه قبوض	۲	۲.۶	۱۰
قطعی مکرر آب و برق	۱	۱.۳	۵
مجموع	۷۷	۱۰۰	

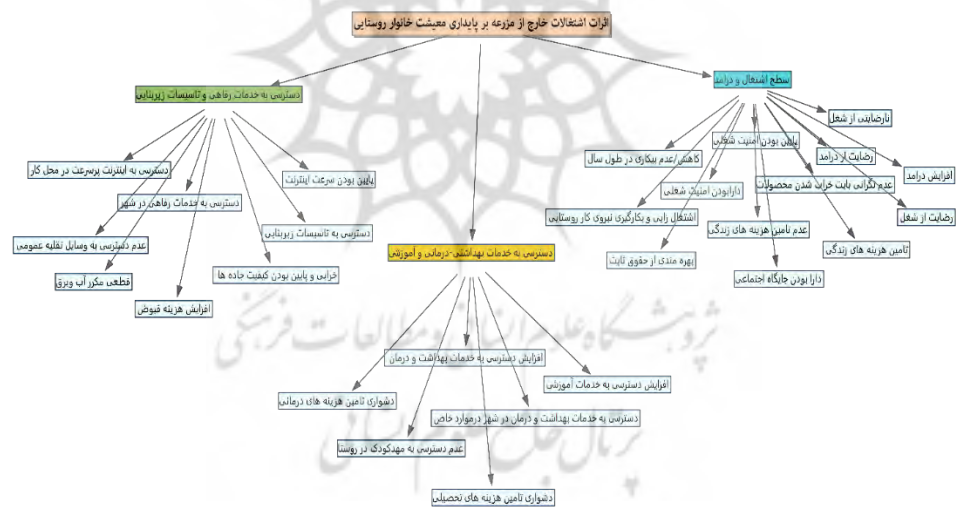
*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۶. نمودار مفاهیم موجود در مقوله تأثیر اشتغالات خارج از مزرعه بر دسترسی به خدمات رفاهی و

تأسیسات زیربنایی (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

شکل ۷. نمودار درختی اثرات اشتغالات خارج از مزرعه بر پایداری معیشت خانوار روستایی (یافته‌های

تحقیق، ۱۴۰۱)

موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

بنابر جدول زیر موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات و ضعف تأسیسات زیربنایی (جاده، قطعی آب و برق)

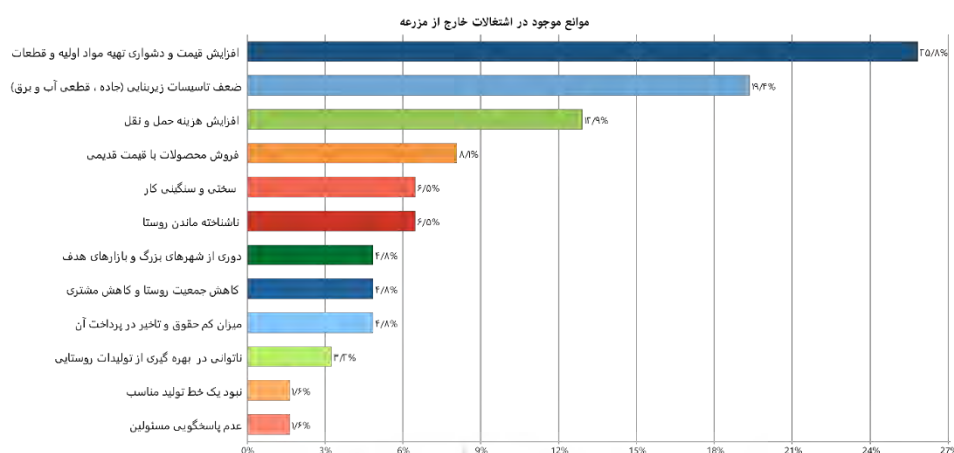
به ترتیب با میزان ۶۰ و ۵۰ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و عدم پاسخگویی مسئولین و نبود یک خط تولید مناسب هرکدام با میزان ۵ درصد از پاسخگویان، پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند. با توجه به صحبت‌های اهالی موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه متعدد بوده و از چالش‌های اساسی فعالیت در این مشاغل است؛ به‌خصوص افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات (باتوجه به وضع نابسامان بازار) که از بزرگترین موانع و مشکلات فعالیت در این مشاغل است.

جدول ۶. یافته‌های حاصل از مقوله موانع موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات	۱۶	۲۵.۸	۶۰
ضعف تأسیسات زیربنایی (جاده، قطعی آب و برق)	۱۲	۱۹.۴	۵۰
افزایش هزینه حمل و نقل	۸	۱۲.۹	۳۵
فروش محصولات با قیمت قدیمی	۵	۸.۱	۲۵
سختی و سنگینی کار	۴	۶.۵	۲۰
ناشناخته ماندن روستا	۴	۶.۵	۲۰
دوری از شهرهای بزرگ و بازارهای هدف	۳	۴.۸	۱۵
کاهش جمعیت روستا و کاهش مشتری	۳	۴.۸	۱۵
میزان کم حقوق و تأخیر در پرداخت آن	۳	۴.۸	۱۵
ناتوانی در بهره‌گیری از تولیدات روستایی	۲	۳.۲	۱۰
نبود یک خط تولید مناسب	۱	۱.۶	۵
عدم پاسخگویی مسئولین	۱	۱.۶	۵
مجموع	۶۲	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۸. نمودار مفاهیم موجود در مقوله موالغ موجود در اشتغالات خارج از مزرعه (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

بنابر جدول زیر مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: احساس نیاز همیشگی به محصولات تولیدی در بازار و ماهیت هنری و زینتی بودن محصولات تولیدی به ترتیب با میزان ۶۰ و ۳۵ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و عرضه محصولات باکیفیت و خرید تولیدات روستاییان هرکدام با میزان ۵ درصد از پاسخگویان، پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

با توجه به صحبت‌های اهالی مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه با توجه به شغل منطقه مورد مطالعه (مبل و منبت) از خصوصیات جالب توجهی برخوردار است؛ به‌طور مثال ماهیت لوکس و هنری بودن محصولات تولیدی که شاخصه صنایع دستی می‌باشد و یا کار سبک و عدم فعالیت بدنی زیاد و کاهش / عدم بیکاری در سال که شاخصه مشاغل خدماتی است.

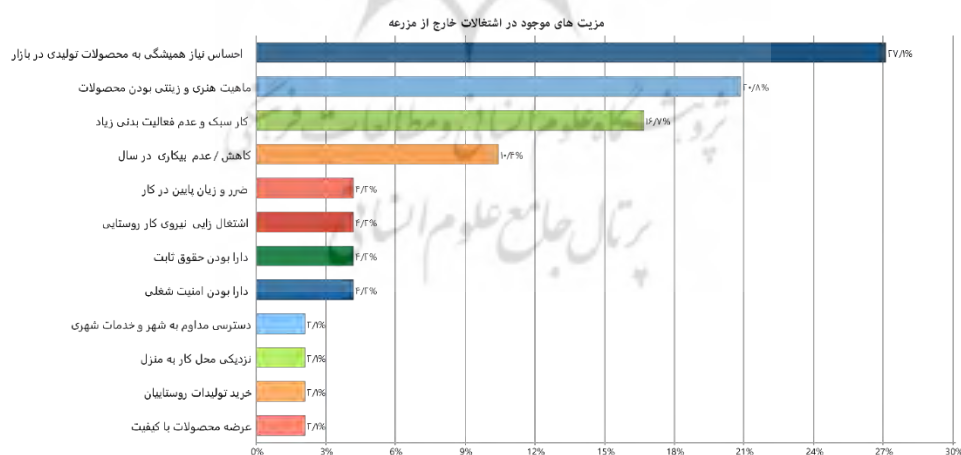

جدول ۷. یافته‌های حاصل از مقوله مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
احساس نیاز همیشگی به محصولات تولیدی در بازار	۱۳	۲۷.۱	۶۰
ماهیت هنری و زینتی بودن محصولات	۱۰	۲۰.۸	۳۵
کار سبک و عدم فعالیت بدنی زیاد	۸	۱۶.۷	۲۵
کاهش / عدم بیکاری در سال	۵	۱۰.۴	۲۵
ضرر و زیان پایین در کار	۲	۴.۲	۱۰
اشتغال‌زایی نیروی کار روستایی	۲	۴.۲	۱۰
دارا بودن حقوق ثابت	۲	۴.۲	۱۰
دارا بودن امنیت شغلی	۲	۴.۲	۱۰
دسترسی مداوم به شهر و خدمات شهری	۱	۲.۱	۵
نزدیکی محل کار به منزل	۱	۲.۱	۵
خرید تولیدات روستاییان	۱	۲.۱	۵
عرضه محصولات با کیفیت	۱	۲.۱	۵
مجموع	۴۸	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۹. نمودار مفاهیم موجود در مقوله مزیت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه (یافته‌های

تحقیق، ۱۴۰۱)

تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

بنابر جدول زیر تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار و افزایش قیمت مواد اولیه، قطعات و خدمات به ترتیب با میزان ۵۰ و ۴۵ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و نبود تعمیرکار تخصصی در نزدیکی واحد تولیدی و کمبود مواد اولیه در بازار و دشواری تهیه آن‌ها به ترتیب با میزان ۵ و ۱۰ درصد از پاسخگویان، پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

با توجه به صحبت‌های اهالی تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه متعدد بوده و از چالش‌های اساسی فعالیت در این مشاغل است؛ به‌خصوص وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار (به‌خصوص در بخش مبل و منبت و پخش لینیات) که قدرت رقابت و درآمدزایی را از تولیدکنندگان روستایی می‌گیرد. همچنین افزایش قیمت مواد اولیه، قطعات و خدمات و به تبع آن افزایش قیمت محصولات و کاهش قدرت خرید مردم که از بزرگ‌ترین تهدیدهای فعالیت در این مشاغل است.

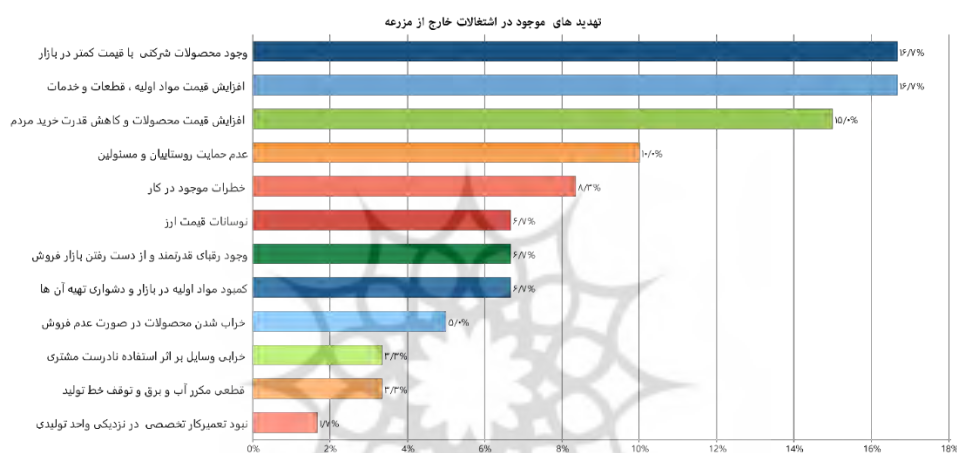
جدول ۸. یافته‌های حاصل از مقوله تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار	۱۰	۱۶.۷	۵۰
افزایش قیمت مواد اولیه، قطعات و خدمات	۱۰	۱۶.۷	۴۵
افزایش قیمت محصولات و کاهش قدرت خرید مردم	۹	۱۵	۳۵
عدم حمایت روستاییان و مسئولین	۶	۱۰	۳۰
خطرات موجود در کار	۵	۸.۳	۲۰
نوسانات قیمت ارز	۴	۶.۷	۲۰
وجود رقبای قدرتمند و از دست رفتن بازار فروش	۴	۶.۷	۱۵
کمبود مواد اولیه در بازار و دشواری تهیه آن‌ها	۴	۶.۷	۱۵
خراب شدن محصولات در صورت عدم فروش	۳	۵	۱۰
خرابی وسایل بر اثر استفاده نادرست مشتری	۲	۳.۳	۱۰
قطعی مکرر آب و برق و توقف خط تولید	۲	۳.۳	۱۰

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
نبود تعمیرکار تخصصی در نزدیکی واحد تولیدی	۱	۱.۷	۵
مجموع	۶۰	۱۰۰	

*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۱۰. نمودار مفاهیم موجود در مقوله تهدیدهای موجود در اشتغالات خارج از مزرعه (یافته‌های

تحقیق، ۱۴۰۱)

فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

بنابر جدول زیر فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: کاهش قیمت ارز، مواد اولیه و قطعات و پتانسیل ایجاد بازارهای هدف در مراکز بزرگ که هرکدام با میزان ۲۰ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و افزایش صادرات در صورت رفع تحریم‌ها و بهبود وضع تأسیسات زیربنایی در روستا هرکدام با میزان ۵ درصد از پاسخگویان، پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

با توجه به صحبت‌های اهالی فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه بیشتر در گرو کاهش قیمت ارز، مواد اولیه و قطعات و اعطای تسهیلات و تمهیدات از طرف دولت است.

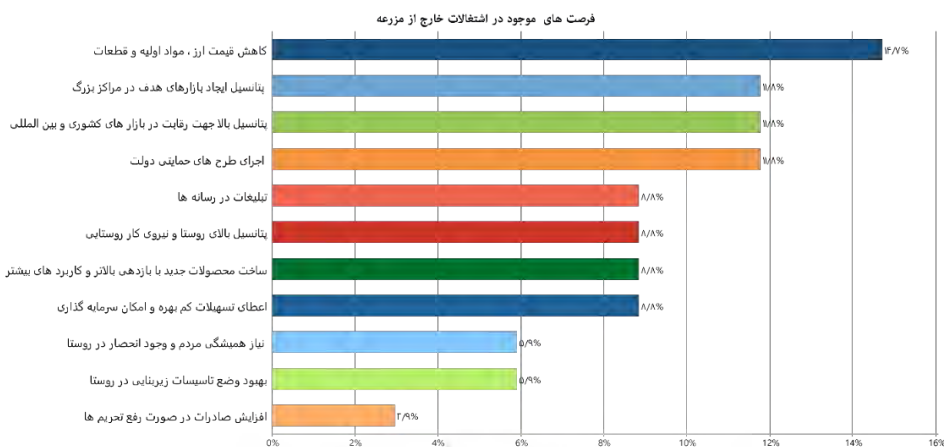
همچنین با فراهم آمدن موقعیت، تولیدکنندگان توان ایجاد بازارهای هدف در مراکز شهری بزرگ (مثل تهران، اصفهان، تبریز، کرج و...) را دارا می‌باشند.

جدول ۹. یافته‌های حاصل از مقوله فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
کاهش قیمت ارز، مواد اولیه و قطعات	۵	۱۴.۷	۲۰
پتانسیل ایجاد بازارهای هدف در مراکز بزرگ	۴	۱۱.۸	۲۰
پتانسیل بالاجهت رقابت در بازارهای کشوری و بین‌المللی	۴	۱۱.۸	۲۰
اجرای طرح‌های حمایتی دولت	۴	۱۱.۸	۱۵
تبلیغات در رسانه‌ها	۳	۸.۸	۱۵
پتانسیل بالای روستا و نیروی کار روستایی	۳	۸.۸	۱۵
ساخت محصولات جدید با بازدهی بالاتر و کاربردهای بیشتر	۳	۸.۸	۱۵
اعطای تسهیلات کم بهره و امکان سرمایه‌گذاری	۳	۸.۸	۱۰
نیاز همیشگی مردم و وجود انحصار در روستا	۲	۵.۹	۱۰
بهبود وضع تأسیسات زیربنایی در روستا	۲	۵.۹	۵
افزایش صادرات در صورت رفع تحریم‌ها	۱	۲.۹	۵
مجموع	۳۴	۱۰۰	

* درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

** درصد پاسخ دهندگانی که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

شکل ۱۱. نمودار مفاهیم موجود در مقوله فرصت‌های موجود در اشتغالات خارج از مزرعه (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار

بنابر جدول زیر راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار از دیدگاه اهالی به شرح زیر است: توسعه کسب و کار از طریق افزایش فضای کار و دستگاه‌ها و ایجاد مرکز فروش به ترتیب با میزان ۲۵ و ۲۰ درصد از پاسخگویان بالاترین مقادیر و ادامه تحصیل به منظور ارتقای شغلی و انتقال واحد اقتصادی از روستا به شهر هرکدام با میزان ۵ درصد از پاسخگویان پایین‌ترین مقادیر را کسب کرده‌اند.

با توجه به صحبت‌های اهالی راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار در وهله اول توسعه کسب و کار از طریق افزایش فضای کار و دستگاه‌ها، احداث خط تولید محصولات دیگر و در وهله بعدی تقویت بازاریابی و صادرات محصولات تولیدی است.

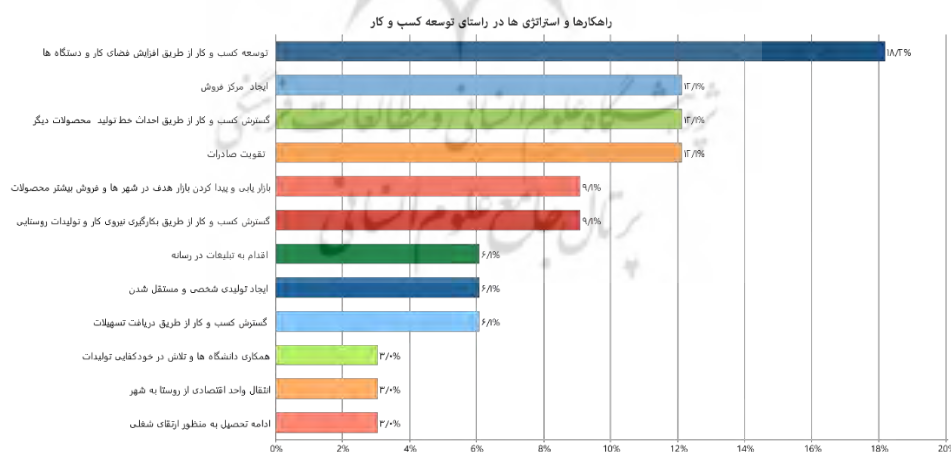
جدول ۱۰. مفاهیم موجود در راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
توسعه کسب و کار از طریق افزایش فضای کار و دستگاه‌ها	۶	۱۸.۲	۲۵
ایجاد مرکز فروش	۴	۱۲.۱	۲۰

مفاهیم	فراوانی	درصد فراوانی*	درصد پاسخ دهندگان**
احداث خط تولید محصولات دیگر	۴	۱۲.۱	۲۰
تقویت صادرات	۴	۱۲.۱	۲۰
بازاریابی و پیدا کردن بازار هدف در شهرها و فروش بیشتر محصولات	۳	۹.۱	۱۵
گسترش کسب و کار از طریق به‌کارگیری نیروی کار و تولیدات روستایی	۳	۹.۱	۱۵
اقدام به تبلیغات در رسانه	۲	۶.۱	۱۰
ایجاد تولیدی شخصی و مستقل شدن	۲	۶.۱	۱۰
گسترش کسب و کار از طریق دریافت تسهیلات	۲	۶.۱	۱۰
همکاری دانشگاه‌ها و تلاش در خودکفایی تولیدات	۱	۳	۵
انتقال واحد اقتصادی از روستا به شهر	۱	۳	۵
ادامه تحصیل به منظور ارتقای شغلی	۱	۳	۵
مجموع	۳۳	۱۰۰	

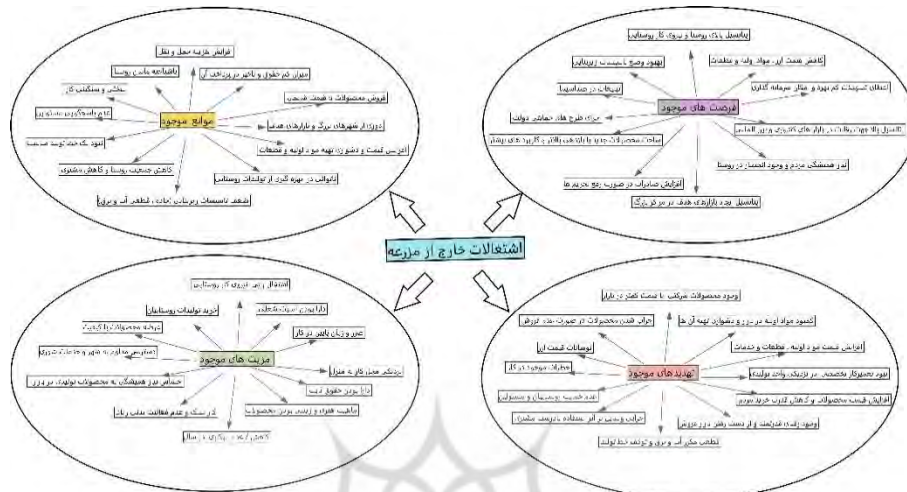
*درصد فراوانی مفهوم در بین تمام مفاهیم یک مقوله (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

**درصد پاسخ‌دهندگان که در مصاحبه خود به یک مفهوم اشاره کرده‌اند.

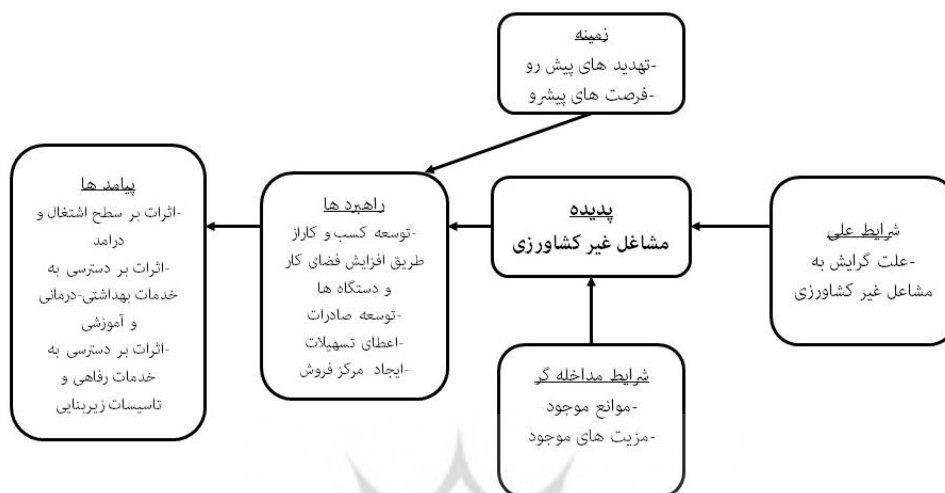
شکل ۱۲. نمودار مفاهیم موجود در راهکارها و استراتژی‌ها در راستای توسعه کسب و کار

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

شکل ۱۳. نمودار درختی موانع، مزیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فعالیت‌های خارج از مزرعه یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

در ادامه این مرحله میان یک مقوله و مقولات فرعی اش پیوند برقرار می‌شود. این کار با به کار بردن یک مدل پارادایمی "شامل شرایط علی"، "پدیده"، "زمینه"، "شرایط مداخله‌گر" "راهبردهای عمل/تعامل" و "پیامدها" انجام می‌شود. مقوله هسته‌ای ایده به‌عنوان پدیده تعریف می‌شود. در کدگذاری انتخابی، فرایند روایت داستان کشف مقوله مرکزی تحقیق و مرتبط ساختن آن به سایر مقوله‌ها در قالب مدل پارادایمی انجام می‌شود. در تحقیق حاضر با مطالعه داده‌ها و بررسی مقوله‌ها و الگوهای پارادایمی، مؤلفه مشاغل غیرکشاورزی تحت عنوان الگوی پارادایمی و عناصر مدل نظریه‌ای زیر حاصل شد.

شکل ۱۴. مدل پارادایمی فعالیت در مشاغل کشاورزی روستائیان (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

مرحله چهارم: تشریح مدل نظریه‌ای

پارادایم مفاهیم، شرایط، عمل و پیامدها را معرفی می‌کند و ارتباط متقابل ساختار و فرایند را نشان می‌دهد؛ بنابراین، بعد از فرایند کدگذاری و نمایان شدن پدیده و مقوله‌های تحقیق، همه این موارد که با هم کاملاً مرتبط هستند، باید وارد تحلیل شوند. در مرحله آخر، تعیین محل یک پدیده در یک بستر یا زمینه به معنای تشریح منظم، منطقی و به هم پیوسته‌ای که متضمن تعیین ماهیت روابط بین رویدادهای مهم و پدیده‌هاست، اهمیت اساسی دارد (استراس و کوربین، ۱۹۹۰).

تحلیل اطلاعات گردآوری شده در این مطالعه و مدل پارادایمی حاصل نشان می‌دهد که فعالیت در مشاغل غیرکشاورزی متأثر از شرایط علی "فرصت‌های شغلی بیشتر در بخش‌های غیرکشاورزی"، "مشکلات موجود در بخش کشاورزی"، "اشتغال در حرفه خانوادگی" و "علاقه شخصی" اثرات عمده‌ای می‌پذیرد. مقوله مشکلات موجود در بخش کشاورزی بر فعالیت در مشاغل غیرکشاورزی روستائیان تأثیر دارد. این مقوله شامل مفاهیمی چون ضرر و

زیان‌های موجود در بخش کشاورزی، نداشتن زمین زراعی و سختی کار کشاورزی می‌باشد که در مقوله‌های فرعی تحقیق نمایان شدند.

شرایطی مانند وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار، افزایش قیمت مواد اولیه، قطعات و خدمات، کاهش قدرت خرید مردم، نوسانات قیمت ارز، اجرای طرح‌های حمایتی دولت و ... می‌توانند از جمله عوامل زمینه‌ای باشند که بر رفتارهای آینده شاغلان بخش‌های غیرکشاورزی اثر بگذارند.

موانعی مانند افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات، ضعف تأسیسات زیربنایی (جاده، قطعی آب و برق)، افزایش هزینه حمل و نقل و مزایایی مانند احساس نیاز همیشگی به محصولات تولیدی در بازار، ماهیت هنری و زینتی بودن محصولات و ... از مقوله‌های نمایان شده در تحقیق هستند که به‌عنوان شرایط مداخله‌گر بر پدیده فعالیت در مشاغل غیرکشاورزی و اتخاذ راهبردهای رفتاری شاغلان تأثیرگذارند.

مقصود از راهبرد، مکانیزم‌ها و تدابیری است که در برخورد با پدیده به کار گرفته می‌شود. در این مدل، توسعه کسب و کار از طریق افزایش فضای کار و دستگاه‌ها، ایجاد مرکز فروش، احداث خط تولید محصولات دیگر، تقویت صادرات، بازاریابی و پیدا کردن بازار هدف در شهرها، دریافت تسهیلات و مانند آن، از جمله عواملی می‌باشند که می‌توانند به‌عنوان راهبرد مطرح شوند. این راهبردها سرانجام به پیامدهایی چون افزایش درآمد و تأمین هزینه‌های زندگی، رضایت از درآمد، کاهش بیکاری در طول سال، افزایش دسترسی به خدمات بهداشت و درمان و آموزش، دسترسی به خدمات رفاهی در مراکز شهری، دسترسی به تأسیسات زیربنایی و به عبارتی، افزایش اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی فعالیت در مشاغل کشاورزی می‌انجامند.

۶. نتیجه‌گیری

اشتغال غیرکشاورزی (یا خارج از مزرعه) گستره وسیعی از فعالیت‌ها مانند تجارت، صنعت، حمل و نقل، ارتباطات و بخش خدمات را شامل می‌شود. تجربیات کشورهای مختلف بیانگر این است که فعالیت‌های مربوط به این بخش در افزایش درآمد و اشتغال تأثیر بسزایی داشته و

روند آن در طی زمان رو به افزایش بوده است (عصارودی و حیاطی، ۱۳۸۷). در نیم قرن گذشته، تغییرات عمده‌ای در طرز تفکر توسعه روستایی رخ داده و توجه به اصل معیشت پایدار روستایی به‌طور بالقوه در کشورهای در حال توسعه به جهت تلاش برای کاهش فقر در روستاها، مطرح شده است. در حالی که در گذشته تمرکز اصلی جهت توسعه روستایی و تأمین معیشت روستاییان تمرکز بر افزایش بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی بود. در حال حاضر بسیاری از سیاست‌گذاران حرکت اقتصاد روستایی به سمت فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه را موتور محرکه رشد روستایی می‌دانند. اشتغالات خارج از مزرعه به دلیل ارتباطات تولیدی و اثرات اشتغال از اهمیت زیادی برای اقتصاد روستایی برخوردار است، در حالی که درآمد حاصل از آن سهم قابل توجهی از اقتصاد خانوارهای روستایی را تشکیل می‌دهد.

در این تحقیق سعی شد با نگرشی متفاوت به بررسی مقوله اشتغالات خارج از مزرعه پرداخته شود. ابتدا با بررسی ویژگی‌های طبیعی، انسانی و کالبدی دهستان وفس، اثرات اشتغالات خارج از مزرعه بر پایداری معیشت خانوار روستایی منطقه تبیین شد. فعالیت‌های غیرکشاورزی نقش بسزایی در پایداری معیشت روستاها در منطقه مورد مطالعه دارد؛ به طوری که غالب فعالیت‌های اقتصادی در منطقه جزء این گروه اشتغالات است. به‌طور کلی نتایج حاصل از بررسی‌های میدانی اثرات اشتغالات خارج از مزرعه در پایداری معیشت خانوار روستایی در منطقه مورد نظر را می‌توان در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی تقسیم کرد.

در بخش یافته‌های کیفی با بررسی مصاحبه‌های انجام شده در نرم افزار MaxQda معلوم شد که نتایج مصاحبه‌ها با فرضیات تحقیق در یک راستا بوده و اثرات مثبتی بر سطح اشتغال و درآمد، خدمات بهداشتی-درمانی و آموزشی و بخش خدمات رفاهی و تأسیسات زیربنایی داشته است. فرصت‌های شغلی بیشتر در بخش‌های غیرکشاورزی با ۲۵ درصد مهم‌ترین علت گرایش افراد به اشتغالات خارج از مزرعه بود. در بخش موانع، افزایش قیمت و دشواری تهیه مواد اولیه و قطعات با ۲۵.۸ درصد بیشترین مقدار، در بخش مزیت‌های موجود احساس نیاز همیشگی به محصولات تولیدی در بازار با ۲۷.۱ درصد، در بخش تهدیدهای موجود، وجود محصولات شرکتی با قیمت کمتر در بازار با ۱۶.۷ درصد و در بخش فرصت‌های موجود کاهش قیمت ارز،

مواد اولیه و قطعات با ۱۴.۷ درصد بیشترین مقادیر را داشتند. در آخر نیز مدل پارادایمی فعالیت در مشاغل کشاورزی روستاییان تشریح و علل و شرایط، مفاهیم و پیامدهای آن بررسی شد.

۷. پیشنهادها

باتوجه به یافته‌های کیفی تحقیق، نظر اهالی، شاغلین در بخش‌های غیرکشاورزی و مسئولین منطقه و همچنین بازدیدهای میدانی و مدلسازی‌های صورت گرفته می‌توان پیشنهادات زیر را در راستای بهبود اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی اشتغال خارج از مزرعه ارائه کرد:

- ایجاد کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی (مانند کارگاه‌های فنی حرفه‌ای) در فضای روستا به منظور فراگیری اشتغال خارج از مزرعه و تقویت سطح سواد و تحصیلات مردم منطقه.

- اجرای طرح‌های حمایتی دولت مانند ایجاد نواحی صنعتی روستایی در روستاهای مستعد و اولویت داشتن خرید تولیدات روستایی بر واردات خارج از کشور، اعطای طرح‌های تشویقی مانند معافیت‌های مالیاتی و مشوق‌های مالی دیگر از سوی دولت، اعطای تسهیلات کم‌بهره از سوی متولیان امر و فراهم‌سازی شرایط سرمایه‌گذاری مؤسسات و شرکت‌ها در اشتغال خارج از مزرعه نواحی روستایی، اقدام به تبلیغ و معرفی روستاهای مستعد در فعالیت‌های غیرکشاورزی (مخصوصاً گردشگری) در مطبوعات و رسانه‌ها.

- احیا و تقویت صنایع دستی و میراث فرهنگی در منطقه و بهبود و تقویت گردشگری روستایی و سبز در منطقه.

- تمهیدات لازم جهت سهولت در دسترسی واحدهای تولیدی روستایی به بازارهای مواد اولیه و فروش از سوی مقامات ذی‌ربط، بهبود راه‌های مواصلاتی از روستاها به مراکز شهری به منظور سهولت در انتقال محصولات تولیدی از روستا به شهر، بهبود سیستم حمل و نقل عمومی در روستاهای مورد مطالعه.

کتابنامه

۱. خدایی استیاری، ح، راحلی، ح، کوهستانی، ح؛ و شجاعی‌مزدی، حبیب. (۱۳۹۷). شناسایی موانع و مشکلات واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در روستاهای شهرستان ساری. *راهنمای توسعه روستایی، سال پنجم، شماره چهارم، ۴۵۵-۴۶۷*.
۲. رحمانیان کوشکی، م، مهدوی حاجیلویی، م؛ و خالدی، ش. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل پیش‌برنده و موانع فراروی توسعه کارآفرینی روستایی با تأکید بر صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی (مورد مطالعه: بخش کامفیروز، شهرستان مرودشت). *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال نهم، شماره اول، ۵۳-۷۰*.
۳. مطیعی‌لنگرودی، س.ح؛ فرجی‌سبکبار، ح.ع؛ و حجت‌شمامی، س. (۱۳۹۸). تحلیل موانع و قابلیت‌های تنوع بخشی فعالیت‌ها در اقتصاد روستایی مورد: بخش رحمت‌آباد و بلوکات شهرستان رودبار. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، ۱-۱۹*.
۴. میرکزاده، ع.ا؛ خالدی، ف؛ و شه‌کرمی ریگی، ض. (۱۳۹۶). تحلیل عوامل مؤثر و موانع توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی با تأکید بر مشاغل خانگی (مورد مطالعه دهستان قوری قلعه). *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال چهارم و هشتم، شماره چهارم، ۵۳۳-۵۴۵*.
۵. نامدار، ر، پزشکی‌راد، غ.ر؛ و صدیقی، ح. (۱۳۹۳). کاربرد تئوری بنیانی در مطالعه رفتار پایدار زیست‌محیطی کشاورزان؛ یک تحلیل اکتشافی. *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال دوم، ۵۹۷-۶۳۵*.
۶. وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۸). *طرح آمارگیری نیروی کار. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی*.
7. Asfaw, A., Simane, B., Hassen, A., & Bantider, A. (2017). Determinants of non-farm livelihood diversification: evidence from rainfed-dependent smallholder farmers in northcentral Ethiopia (Woleka sub-basin). *Development Studies Research, 4*(1), 22-36.
8. Ba, M., Anwar, A., & Mughal, M. (2021). Non farm employment and poverty reduction in Mauritania. *Journal of International Development, 33*(3), 490-514.
9. Chun, N., & Makiko, W. (2011). Can Skill Diversification Improve Welfare in Rural Areas? Evidence from the Rural Skills Development Project in Bhutan. Evidence from the Rural Skills Development Project in Bhutan (June 1, 2011). *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*(260).

10. Davis, J. R. (2003). The rural non-farm economy, livelihoods and their diversification: Issues and options (NRI Report Issue).
11. Do, M. H., Nguyen, T. T., Halkos, G., & Grote, U. (2022). Non-farm employment, natural resource extraction, and poverty: evidence from household data for rural Vietnam. *Environment, Development and Sustainability*, 1-38.
12. Hasanov, S., & Sanaev, G. (2018). Non-farm employment trends and policy in rural areas of Samarkand region (Uzbekistan).
13. Imai, K. S., Gaiha, R., & Thapa, G. (2015). Does non-farm sector employment reduce rural poverty and vulnerability? Evidence from Vietnam and India. *Journal of Asian Economics*, 36, 47-61.
14. Li, J., Song, S., & Sun, G. (2022). Non-Farm Employment, Farmland Renting and Farming Ability: Evidence from China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9), 5476.
15. Michailidis, A., & Lazaridou, D. (2020). *Non-farm employment: A key challenge to achieve zero hunger*. Copyright Information Springer Nature Switzerland AG.
16. Thapa, G., Gaiha, R., Kaur, S., Kaicker, N., & Vashishtha, P. (2011). Agriculture-pathways to prosperity in Asia and the Pacific. *International Fund for Agricultural Development (IFAD)*, Asia and the Pacific Division, Rome.
17. Waibel, H., Grote, U., Min, S., Nguyen, T. T., & Praneetvatakul, S. (2020). COVID-19 in the Greater Mekong Subregion: how resilient are rural households? *Food security*, 12(4), 779-782.
18. Corbin, J. & Strauss, A. (1990). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publication, Inc.
19. Struss, A. & Corbin, J. (2011). *Basics of Qualitative Research, Techniques and Stages of Grounded Theory*. (E. Afshar, translator). Ney press (In Farsi).